

1913 in ves čas sodeloval z muzejem v Splitu. Leta 1930 je bilo ob pomoči dona Franeta Bulića ustanovljeno društvo Narona, ki pa je s Puratićevim odhodom iz Vida osem let pozneje in z začetkom druge svetovne vojne prenehalo obstajati. Šele leta 1989 se je na iniciativno arheologov v splitskem muzeju odprla Arheološka zbirka Narone, novi muzej, ki je eden najmodernejših na Hrvaškem, pa je bil odprt leta 2007. Muzej skrbi predvsem za bogatejšo turistično ponudbo kraja in promocijo arheološke dediščine Narone.

S stališča zgodovine Emone je gotovo najbolj zanimiv članek, ki ga je Gianfranco Paci posvetil avgustejski epigrafiki v rimskih mestih ob obeh obalah Jadrana, kamor se smiselno vključuje tudi nekaj mest iz neposrednega zaledja, med drugimi Emona (*L'époque d'Auguste dans les documents épigraphiques des villes antiques autour de l'Adriatique*). Veliko teh mest sodi med kolonije, ki so jih ustanovili triumvirji ali pa sam Oktavijan/Avgust, monumentalni gradbeni napisi pa kažejo na cesarsko propagando, v kateri je imel prominentno mesto Avgust, tudi pri nekaterih zgradbah ali obzidjih, zgrajenih po njegovi smrti. V takih primerih je Avgust omenjen kot "božanski" (*divus*), nekajkrat pa se na javnih počastilnih napisih omenjajo tudi člani njegove družine. Sem sodijo poleg konzularnih fastov predvsem napisi na mestnih vratih (za takšnega avtor šteje tudi napis iz Emone) in na drugih pomembnih zgradbah, od Epidavra in Narone prek Emone, Tergesta in Akvileje do mest *Falerio Picenus* in *Asculum Picenum*. Z njimi je municipalna elita izkazovala lojalnost in hvaležnost režimu, ki je rimsko državo pripeljal do imperija blaginje in miru.

François Baratte obravnava dragocene predmete z upodobitvijo cesarske družine, ki so večinoma služili kot učinkovito propagandno sredstvo (*Auguste et la famille impériale dans les arts précieux : propagande officielle, images privées*). Med takšne predmete sodi čudovita kameja iz steklene paste modre barve, na kateri je upodobljena Livija. Odkrita je bila v svetišču cesarskega kulta v Naroni in je morda krasila kak kip ali predmet oz. kos pohištva v svetišču.

Predmet prispevka, ki ga je napisal Marc Waelkens (*The emperor cult at Sagalassos (Anatolia) from Augustus to Hadrian*), je vladarski kult v Sagalasu, enem najpomembnejših rimskodobnih mest v Mali Aziji. Kult v času Avgusta še ni izpričan, je bil pa v razcvetu posebej konec 1. in na začetku 2. stoletja. Mesto je bilo zelo veliko, razdeljeno na zgornje in spodnje, vsako od obeh je imelo svoj veliki osrednji trg (*agorá*), na še višje ležečem griču je stalo svetišče Apolona Klarija (*Klarios*), zgrajeno v času cesarja Avgusta. Morda ni naključje, da je bil Apolon veliki Avgustov zavetnik, pozneje pa je bilo svetišče namenjeno tudi cesarskemu kultu. V prvih letih Hadrijanovega vladanja je mesto postalo *neokoros*, kar je pomenilo, da je bilo uradno razglašeno za središče cesarskega kulta za celo Pizidijo.

Robert Turcan se v članku o Avgustu oz. skrivnosti vladanja (*Auguste ou le mystère du pouvoir*) ukvarja z bistvom Avgustove notranje politike, ki je skozi vse dolgo obdobje njegove vladavine želela ohraniti videz režima rimske republike in "starih običajev" (*mos maiorum*); Avgust je bil *princeps*, ki mu je bila podeljena *tribunicia potestas*, neke vrste vrhovna oblast, ni hotel biti monarh. Prepovedal je, da bi ga v Rimu častili kot boga in je celo dal pretopiti srebrne kipe, ki so mu jih postavljali, s tem denarjem pa je posvetil trinožnike v Apolonovem svetišču na Palatinu. So pa prebivalci Rima častili Avgustovega

genija v larom posvečenih kapelicah na cestnih križiščih, teh pa je bilo čez dvesto. *Ambiguus imperandi* ni bil le Tiberij, kot se je v zvezi z njim izrazil Tacit, ta izraz bi se enako lahko nanašal na Avgusta.

Pierre Gros se je v predzadnjem prispevku posvetil arhitekturi prvih svetišč cesarskega kulta (*Du "temple d'Auguste" de la basilique vitruvienne de Fano aux plus anciens Augustea*) in zbral zanimive primere te zgodnje arhitekture po celem imperiju. Knjigo zaključuje članek Emilia Marina, v katerem z vseh vidikov strne raziskovanja svetišča v Naroni, ki jih je v največji meri tudi sam vodil (*L'Augusteum de Narona : de la découverte du site à l'inauguration du musée, une décennie mémorable vue de l'Occident*). Manjšo prelomnico je med drugim pomenila epizoda Livije Oxford-Opuzen. Livija iz Narone se tako imenuje zato, ker je bila sestavljena iz dveh delov, enega iz Opuzena in enega iz Oxforda. Njen kip brez glave je bil odkrit še pred letom 1847 in dolgo shranjen v Opuzenu, medtem ko je njena glava prišla v muzej v Oxfordu (Ashmolean Museum). Že pred leti je Emilio Marin ugotovil, da Livijina glava iz Oxforda pripada torzu iz Opuzena, in imel o tem odkritju, ki je bilo objavljeno tudi v časopisu *The Times*, odmevno predavanje oktobra 2000 na univerzi v Bostonu. Kip je bil skupaj z nekaterimi drugimi iz svetišča razstavljen zunaj meja Hrvaške tudi v Oxfordu, Barceloni in Rimu.

O tem, kako izjemno pomembno je bilo odkritje svetišča v Naroni, priča dejstvo, da je istega leta izšla še ena monografija z naslovom *L'Augusteum di Narona* (ur. G. Zecchini, Roma 2015); podobno kot ta je strnila v knjigo prispevke s kolokvija, ki je bil leta 2013 organiziran v Rimu.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Plinij Starejši: *Naravoslovje 1. Knjige 1–6. Kozmologija in geografija*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2012. ISBN 978-961-254-425-6. 362 str., prevod Matej Hriberšek.

Matej Hriberšek: *Po Plinijevem nebu in zemlji. Komentar h knjigam 1–6 Plinijevega Naravoslovja*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2013. ISBN 978-961-254-462-1. 806 str.

Plinija Starejšega (*Caius Caecilius Secundus Plinius Maior*) poznamo predvsem kot tistega antičnega pisca, ki je prekipoval od vedoželjnosti, lastnosti, ki ga je celo stala življenja. Ob izbruhu Vezuva leta 79 je namreč služboval v Misenskem zalivu; v želji, da bi bolje preučil nenavadno dogajanje, ki mu je bil priča, se je odpravil v bližino bruhajočega vulkana, kjer se je njegova pisateljsko več kot plodovita življenjska pot končala za vedno. Plinij Starejši je poznan tudi kot eden prvih (antičnih) enciklopedov; njegovo delo z naslovom *Naturalis historia* obsega kar 37 knjig in zajema večino takratnega "naravoslovnega" znanja.

Prevod je izšel pri založbi ZRC SAZU v zbirki *Historia scientiae*, torej v družbi avtorjev, ki jih prav tako jemljemo kot začetnike znanosti na svojih področjih (Descartes, Kopernik, Aristotel, Galilei in Darwin). Pri tovrstnih delih se prevajalec znajde pred mnogo izzivi, saj je treba utirati pot tako terminologiji kot metodologiji, ki jih posamezne vede danes sicer poznajo, ob njihovih začetkih pa je bilo marsikaj drugače. Takšno prevajanje zato zahteva veliko več kot samo prestavljanje iz enega jezika v drugega, predvsem je potrebno veliko raziskovalnega dela in gotovo širok raz-

pon znanja o obravnavanem obdobju, predstavah v tistem času, načinu razmišljanja in pridobivanju informacij. Plinij Starejši nam marsikaj od tega olajša, saj sam zapiše svoje viře, torej navede avtorje, pri katerih je črpal. Omenjene avtorje tudi razdeli na domače in tuje (predvsem grške) pisce, po potrebi doda še posebno kategorijo strokovnih avtorjev, ki jih je pri pisanju uporabljal (npr. zdravnike, ko obravnava medicino in anatomijo).

Prevajalec Matej Hriberšek nikakor ni imel (oz. nima) lahkega dela; s tem ko se je posvetil Pliniju Starejšemu, se je zavezal k poznavanju celotnega naravoslovnega znanja v 1. stoletju po Kristusu. Že samo pogled na obseg Rimskega imperija na eni strani in Plinijevih 37 knjig "enciklopedije" na drugi nas prepričuje, da tega nikakor ni malo. O sposobnosti prevajalca ni dvomiti, saj ima za seboj že nemalo obsežnih prevajalskih projektov, vsekakor pa velja tudi za velikega poznavalca antične kulture in civilizacije, posebej še latinske proze. S Plinijem se je srečal že pred leti, saj je za založbo Modrijan (2009) pripravil izbor iz obravnavane enciklopedije. V skladu z vizijo založbe je ta izbor narejen tako, da bi pritegnil širši krog ljubiteljev antične kulture. Izbrani odlomki tako že sami po sebi vzbujajo zanimanje in pozornost bralca. Delo Naravoslovje 1, ki je šele prvo v vrsti Plinijevega celotnega naravoslovnega opusa, pa je zasnovano drugače, z znanstveno natančnostjo in aparatom namreč sledimo avtorju v celoti. Ob tem je morda vredno omeniti pomanjkljivost Naravoslovja 1; v Naravoslovju, ki ga je izdala založba Modrijan, je namreč mogoče slediti izvirnemu besedilo v latinščini vzporedno s prevodom. Tega v zbirki *Historia scientiae*, kjer bi to upravičeno pričakovali, ni. Razlog za tovrstno odločitev je sicer res mogoče najti v skorajda neobvladljivem obsegu, ki bi ga s tem prav gotovo pridobili, pa vendar se v tem skriva določen manko tako rekoč dovršene izdaje začetka Plinijevega monumentalnega dela.

Plinij Starejši je svoje obsežno delo začel z nagovorom na cesarja Vespazijana, ki mu na začetnih straneh tudi pojasni, kako je delo zastavljeno. Pove mu (in vsem nam), da je pripravil indeks k svojemu delu, da torej ne bi bilo treba vsakemu brati prav vsega, temveč samo tisto, kar ga dejansko zanima in s čimer se sam ukvarja. Že avtor sam se je zavedal, da njegovo delo ni samo zajetno v smislu obsega, temveč vključuje tudi sila različna področja. Natančno kazalo (oz. indeks) pa je pri tovrstnem delu tako ali tako ključnega pomena. Plinijevo delo se odlikuje tudi po tem, da pri vsaki knjigi navede "viře in literaturo", torej avtorje, ki jih je pri pisanju uporabljal. Pri Pliniju Starejšem tako že spremljamo preprost znanstveni aparat. Iz obravnavanega prevoda je ta lepo razviden; prevajalec pa je naredil še korak naprej, namreč poleg indeksa vseh 37 knjig, ki predstavlja vsebino prve knjige, je vsebino posamezne knjige po poglavjih dodal na začetek vsake knjige posebej, da bi bralec oz. uporabnik prevoda tako še lažje sledil vsebini.

Druga knjiga je vsebinsko posvečena kozmologiji, knjige 3, 4, 5 in 6 pa se ukvarjajo z geografijo in tako smiselno zaokrožajo Plinijevo Naravoslovje 1. Kozmologija nam predstavi številne zanimive nebesne pojave, vesolje in zvezde, luno in njeno gibanje, vremenske pojave, plimo in oseko, govori o slanosti morja in se dotakne še številnih drugih zanimivosti.

Knjige 3, 4, 5 in 6 so še posebej pomembne za vse tiste, ki se zanimajo za geografijo v antiki; Plinij nam namreč v teh štirih knjigah predstavi rimsko državo, njeno razde-

litev na upravne enote, razprostranjenost ljudstev znotraj teh enot ter njihovih mest in naselbin. Omenja in opisuje reke, gorstva, jezera in druge naravne značilnosti. Med t. i. geografskimi knjigami je za nas gotovo izrednega pomena prva med njimi, ki prek regij Italije preide tudi na Norik, Panonijo in Dalmacijo, se torej posveti tistim upravnim enotam, kamor je sodil slovenski prostor. Če se zanimamo za ta prostor v antiki, potem se je treba ustaviti proti koncu tretje knjige, torej od poglavja 126 pa do konca te knjige, do poglavja 152. Poglavje 126 se namreč ukvarja z deseto regijo Italije, poglavje 152 pa zaokroži Ilirik, ki je pokrival velik del Balkana. Podčrtati je treba poglavji 146 in 147, ki se neposredno ukvarjata z našimi kraji, kjer Plinij med drugim omeni v Noriku ležečo Celejo, v poglavju 147 pa se skriva njegovo sporno lociranje kolonije Emone v provinco Panonijo, na osnovi katere del strokovne javnosti še vedno zagovarja dejstvo, da naj bi bila Emona del Panonije in ne del desete regije Italije kljub nespornim dokazom proti (predvsem mejnik z Ljubljanskega barja). Kakorkoli že, Plinij v svojem opisu Panonije ne pušča dvomov, saj zelo jasno zapiše: " ... proti severu se razprostira Panonija. V tej smeri se konča z Danuvijem. V njej sta koloniji Emona in Siscija. ..." Ob tem se je treba vprašati, kako natančni so bili antični geografi in zakaj je prihajalo do neskladij, kakšni viri so jim bili na voljo ter koliko Rimskega imperija so dejansko prepotovali in se sami prepričali o resničnosti napisanega.

Če se prvi dve knjigi Geografije ukvarjata z Evropo, je peta knjiga Naravoslovja posvečena deloma Afriki deloma Aziji, zadnja samo Aziji. S Plinijevimi "geografskimi" knjigami se sreča vsak antični zgodovinar, ne glede na svoje poreklo, saj se je Plinij dotaknil praktično vseh delov Rimskega imperija in jih postavil na zemljevid takratnega sveta. Z njegovo pomočjo, pa čeprav ne velja za pravega geografa, je vendarle mogoče bolje razumeti Rimski imperij prvega stoletja po Kr. in širše.

Prevajalec M. Hriberšek je k predstavljenemu prevodu prvih šestih knjig Plinijevega Naravoslovja pripravil še izjemno podroben in obsežen komentar, v katerem je razložil vse, kar bi lahko bralca ob branju prevoda še dodatno zanimalo oz. česa morda brez razlage ne bi razumel ali pa vsaj ne bi razumel pravilno. 806 strani obsegajoč komentar je tako prava zakladnica znanja o pri Pliniju omenjenih osebah, ljudstvih, naselbinah, rimskih predstavah in pojmovanju, merah in enotah. V povezavi s komentarjem je treba omeniti še zemljevida, ki sta dobila svoje mesto na veznih listih. Gotovo predstavljata dragoceno dopolnilo k prvim šestim knjigam, predvsem h knjigam 3, 4, 5 in 6, saj sta nastala po Plinijevih predlogih in tako bralcu omogočata orientacijo po antičnem prostoru, ki ga opisuje Plinij. Zemljevid prvega veznega lista tako prinaša izbor pomembnejših mest Rimskega imperija v Plinijevem času, na drugem pa so zbrane najpomembnejše dežele, pokrajine, reke, morja, jezera in gorstva.

Vrednost in uporabnost predstavljenega kompleta je nesporna, kar potrjuje tudi Jermanova nagrada, ki jo je prevajalec Matej Hriberšek leta 2015 dobil za prevod dela Naravoslovje 1 (in prevod avtobiografskega dela Žige Herbersteina Gratae posteritati). Društvo slovenskih književnih prevajalcev Jermanovo nagrado podeljuje za prevode s področja humanistike in družboslovja, prvič jo je podelilo prav lani. Delo ima velik potencial, saj ni namenjeno le

peščici znanstvenikov in strokovnjakov, temveč z zanimivo vsebino in pogosto domiselnimi prevodnimi rešitvami nagovarja širše množice. Knjiga bo pritegnila vse tiste, ki jih zanima antična kultura in civilizacija, predstaviti bi jo bilo treba študentom zgodovine in arheologije, nena zadnje bi jo bilo mogoče skupaj z izčrpnim komentarjem uporabljati kot študijski ali morda že učni pripomoček tudi v zadnjih letnikih gimnazije za spoznavanje rimske kulture in civilizacije. Vse to pa ne zanika njenega pomena za vse tiste, ki se z antiko ukvarjajo znanstveno, saj na marsikatero uganko odgovarja prav Plinij, in gotovo je lažje, če je na dosegu roke zanesljiv prevod v materni jezik. Ker je Naravoslovje 1 del večjega prevodnega projekta, v katerem bo v prihodnjih letih postopoma po sklopih izšel prevod celotnega monumentalnega Plinijevega dela *Naturalis historia*, že zdaj, glede na videno in prebrano v prvem delu, z navdušenjem pričakujemo nadaljevanje.

Julijana VISOČNIK

Plinij Starejši: *Naravoslovje 2. Knjigi 7 in 8. Antropologija in zoologija*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2015. ISBN 978-961-254-851-3. 460 str., prevod in komentar Matej Hriberšek.

V letu 2015 je izšel drugi del Plinijevega Naravoslovja; veliki projekt izdaje celotne Plinijeve enciklopedije je torej v teku, pred nami je namreč že prevod naslednjih dveh knjig. Prvi del se je zaključil z geografskimi knjigami (torej s knjigo 6), ki so za antične zgodovinarje izrednega pomena, saj se je mogoče prav z njihovo pomočjo približati vedenju o upravnih razdelitvi Rimskega imperija, ugotoviti, kje so živila posamezna ljudstva, se seznaniti z latinskimi imeni za večje reke, jezera, morja in drugo. Knjigi, ki sledita, tolikšnega zanimanja med raziskovalci antike najbrž ne bosta poželi, bo pa vsebina gotovo pritegnila nekoliko drugačen krog bralcev.

Uvodnim besedam prevajalca, ki (kot smo že navajeni iz prvega dela) najprej predstavi vire in literaturo, referenčne zbirke, kritične izdaje, v knjigi uporabljene kratice in ostalo, sledi najprej prevod knjige 7. V tej knjigi se je Plinij posvetil Antropologiji, in takoj za prevodom je tokrat postavljen komentar k tej isti knjigi. V knjigi 8 je predstavljena zoologija, a ne v celoti, saj je tematika preobsežna, temveč samo kopenske živali. Tudi prevod te knjige je nemudoma nadgrajen s komentarjem, ki bralcu osvetli Plinijevo dožemanje živali. Prevajalec bralca oz. uporabnika tega dela Naravoslovja opozori, da vseh seznamov, ki so bili vključeni v prvi del, v tem in ostalih delih ne bo, kar je gotovo posledica preobsežnosti; npr. seznam vseh piscev, ki jih je Plinij citiral pri pisanju, obsega več kot 100 strani. Iz očitnih praktičnih razlogov so ti avtorji in njihovi osnovni podatki zbrani in vključeni samo v prvi del.

Čeprav knjiga 7 ni posvečena antropologiji v sodobnem pomenu besede, pa vendar obravnava nauk o človeku v najširšem pomenu besede. Človeka predstavi z biološkega vidika, opiše različna ljudstva in njihove posebnosti. Predstavi intelektualne, vojaške in druge dosežke človeštva in

še posebej nekaterih najznamenitejših posameznikov (kot sta Cezar in Avgust). Plinij piše o fizičnih značilnosti in lastnostih: o porodih, spočetju, otrocih, zobeh, posebnih telesnih lastnostih, o izjemni moči in vidu, ostrem sluhu, spominu itd. Dotakne se tudi psihe in njenih značilnosti: o čilosti duha, blagosti, velikodušnosti, o poštenosti, pogumu ... V drugi polovici knjige Plinij navede moze, ki so se še posebej odlikovali na posameznih področjih znanosti in umetnosti. Tako spoznamo tiste, ki so uspeli na področju astronomije, slovnice, geometrije, arhitekture, slikarstva, kiparstva. Kot smo že vajeni iz prvega dela Naravoslovja, se tudi tukaj obe knjigi začeta z vsebino knjige po poglavjih ter uporabljenimi viri, namreč domačimi in tujimi pisci, ki jih je avtor upošteval.

Po enakem principu je pripravljena knjiga 8, ki otvori področje zoologije in nam predstavi kopenske živali. Plinij o njih zbere veliko znanih in manj znanih zanimivosti: o živalih v času antike, predstavi znamenite Rimljane oz. Grke in njihove "ljubljenčke" (npr. Aleksander in njegov Bukefal). Gotovo ni naključje, da Plinij svojo predstavitev kopenskih živali začne s sloni. Največja kopenska žival si že sama po sebi zasluži ta otvoritveni privilegij, dejstvo pa tudi je, da so sloni v Italiji dolgo časa veljali za eksotiko, ki je vzbujala strahospoštovanje. O tem Plinij sicer ne piše, nameni jim pa kar 11 poglavij, oceni njihovo inteligenco, učljivost, opiše njihove telesne značilnosti, kako jih lovijo in ukrotijo. Z nekaj besedami se dotakne še podatka o tem, kdaj so v Italiji prvič videli slone. Morda bi koga na tem mestu presenetil podatek, da vendarle ni vsega kriv Hanibal in druga punska vojna, temveč že Pir. Plinij nadaljuje s kačami velikankami, bizoni, losi, več časa pa porabi spet za leve, ki jih tudi podrobneje predstavi. Smiselno nadaljuje s panterji in tigri ter drugimi zvermi iz Afrike. Dotakne se živali Indije in Etiopije, omeni plazilca baziliska, se razpiše o volkovih in navede pripovedko o volkodlakih, nadaljuje z različnimi vrstami kač, krokodilom, povodnim konjem ... Končno pa pridemo tudi do divjih živali, ki jih poznamo iz svojega domačega okolja: bobri, vidre, jeleni, medvedi, ježi, miši ...

Zanimiva so poglavja o psih, njihovih lastnostih, odnosu do gospodarjev, ki jih zaključijo s problematiko stekline, z zanimanjem namreč preberemo, kakšna zdravila ima v mislih. Nadaljuje s konji, osli, mulami in drugimi vprežnimi živali, govedom, ovcami, mufloni, kozami in ta sklop domačih živali zaključijo še s prašiči, pri katerih opozori še na njihovo divjo različico. Zadnji dve poglavji ne govorita o konkretnih živalskih vrstah, gre za kratki razpravi o živalskih vrstah, ki jih na določenih krajih ni, ter o odnosu med živalmi in ljudmi.

Naravoslovje 2 morda na prvi pogled zaradi vsebine deluje manj privlačno, vendar bralca kmalu ravno ta vsebina preseneti in obenem navduši. Plinijeve Antropologija in Zoologija pritegneta z nenavadno zanimivimi bolj in manj znanimi drobcji, ki pa so tudi v prevodu ohranili svojo draž. Nič nenavadnega torej ni, če že z nestrpnostjo pričakujemo nadaljevanje, ki nas bo popeljalo še globlje na področje zoologije.

Julijana VISOČNIK